

STED OG IDENTITET

Trond Thuen

Innledning

Steder har det til felles med personer at de omtales med egennavn. Både steder og personer oppfattes altså i grunnleggende forstand som unike, enestående. Slik sett er de individuelle eller udelelige, de utgjør en avgrenset helhet som ikke kan brytes ned i flere bestanddeler. Det er gjerne slik begrepet identitet oppfattes. Steder og personer har en egen plassering i tid og rom, de er den eller det samme, selv om deres fremtreden endrer seg over tid. Begrepet "identitet" i denne betydningen innebærer altså en forestilling om "å være identisk med seg selv", "ulik alle andre", "gjenkjennbar som den/det samme over tid". Steder flytter seg ikke, og individer er fysiske kroppar som bevarer en kontinuitet til tross for biologisk og sosial endring.

Vi kan imidlertid skille dette identitetsbegrepet, i betydningen tilskrivning av eneståenhet, fra en annen forståelse av begrepet som er minst like vanlig brukt. Denne forståelsen indikerer medlemskap i en kategori, det vil si en klassifisering ut fra et sett av felles kjennetegn med andre av samme kategori, "å være identisk med andre". Begge disse oppfatningene av identitetsbegrepet svarer faktisk til hva ordet "identitet" etymologisk betyr. Det er som kjent avledet fra latin: *Identitas*, formet av *idem*, "den samme", altså "den samme som seg selv" og/eller "den samme som visse andre". Identitetsbegrepet rommer med andre ord to motsatte meninger: Det peker på et *jeg* og et *vi*. Jeg antar videre at dette skillet er grunnleggende gyldig i krysskulturell forstand, for eksempel slik at det stort sett overalt vil finnes måter å uttrykke det språklig på. Men dette betyr ikke at det enestående jeg'et (i betydningen "enkelststående", ikke "fremragende") inntar den samme dominerende plassen i alle kulturer som det gjør i moderne vestlige samfunn. Mange andre samfunn legger langt mer vekt på vi-tilhørigheten (familien, slekten eller andre former for gruppetilhørigheter) i sine identitetsoppfatninger. Jeg'et er oftere representant for en større sosial enhet enn for seg selv. Jeg skal imidlertid ikke forfølge denne forskjellen her. Mitt poeng er enklere og mer grunnleggende: Det er overalt nødvendig å kunne referere til

steder i det geografiske rommet og til personer i det sosiale landskapet på presise måter ved bruk av egennavn. Men samtidig er det nødvendig å klassifisere både personer og steder i forhold til kulturelt definerte kategorier, ved å indikere egenskaper som de har felles med andre av samme orden. Jeg vil i dette kapitlet forfølge denne distinksjonen i en diskusjon av forholdet mellom individer og steder, og forsøke å peke ut noen sammenhenger mellom disse ulike formene for identitetstilskrivelse.

Det unike stedet

Vi kan begynne med å stille opp følgende gruppering av *person* og *sted* i forhold til denne sontringen mellom "eneståenhet" og "tilhørighet i en felles kategori": Når det gjelder "eneståenhet", er både personer og steder objekt for en selvtilskrivning. Jeg er på den ene siden enestående både for meg selv og for andre, men samtidig kan jeg klassifisere meg selv, og jeg blir stadig klassifisert av andre, i forhold til en eller annen sosialt og kulturelt definert status: Venn, kollega, mann, far, nordmann, bergenser, osv. Et steds innbyggere kan – om ikke nødvendigvis i enhver sammenheng – klassifisere "sitt" sted som enestående, for eksempel som "hjemstedet", stedet der en er født og eventuelt vokste opp, med de unike, selvopplevde hendelsene som knytter sted og tid sammen i den individuelle erindringen. Men på den annen side kan vi også klassifisere steder i henhold til sosialt og kulturelt definerte kategorier, som byer og bygder, utkant og sentrum, kyst og innland, eller i henhold til regional og nasjonal beliggenhet. Her er det altså snakk om at stedet og dets innbyggere får sin identitet i kraft av en eller annen kategoritilskrivning.

La oss først se litt nærmere på forestillingen om det unike stedet, der prototypen for eksempel kan være "hjemstedet", eller like gjerne åstedet for en engangsopplevelse som har satt sine spor i sinnet, i form av et bilde fremkalt av en lyd, en lukt, en smak. De beste eksempler på det unike stedets identitetsformende kvalitet finner vi i skjønnlitteraturen. Johan Borgen vendte like før han døde tilbake til et sted han hadde opplevd som syvåring og båret på et erindringsbilde av (Johanssen 1980). Knut Hamsun lar "Skjærgårdsøen" fremstå som et metafysisk bilde på en annen tilværelse, et annet sted. Her må det understrekes at jeg ikke hevder at "hjemstedet", som kulturell konstruksjon, har den samme grunnleggende verdi for alle, eller for den del at alle har et "sted" som er unikt for dem eller som på en eller

annen måte føles nødvendig for dem i deres egen, individuelle identitetskonstruksjon. Folk som praktiserer en nomadisk tilpasningsform har gjerne et ganske annerledes forhold til steder enn fastboende. For dem er "steder" snarere å forstå som landskap med varierende kvaliteter i forhold til en årssyklus, ikke som faste punkter med egenskaper som skiller dem ut fra andre, uavhengig av (års)tid. Folk som lever i diaspora, har et forhold til hjemstedet som det stedet der de hører til uten å ha vært der. Det er det tapte stedet som de strever etter å komme til. På den annen side kan mange ha en oppfatning av hjemstedet som det stedet en vil bort fra, eller – dersom en har lyktes i å komme seg bort – som stedet en for all del ikke vil tilbake til. Det jeg ønsker å poengtere i denne sammenhengen, er at "det unike stedet" bare kan forstås som noe som inngår i individuelle identitetskonstruksjoner.

Et av modernitetens fremste kjennetegn hevdes å være at lokal tilhørighet som grunnlag for personlig identitetsutforming er blitt overskredet av andre slags tilknytninger, som kjønn, klasse, etnisitet, alder, profesjon eller andre kriterier for utforming av felles kategorier. Globale eller i det minste overlokale nettverk spiller en langt større rolle for utformingen av en moderne livsverden og for utvelgelsen av hvem vi samhandler med. På den annen side kan det hevdes at når overlokale nettverk inntar en mer dominerende rolle i folks livsverden, kan det også tenkes at visse steder, slik som "hjemstedet", blir tilskrevet en annen og mer reflektert posisjon enn tidligere. Globale samhandlingsfelt lar seg kombinere med lokaliserte identiteter, og for mange synes det ene å forutsette det andre. Dels kan vi se dette manifestert i rekonstruksjoner av "hjemstedet" i form av erindringsbilder eller seremonielle former for tilbakevending der hjemstedet blir valfartssted i senere faser av livet, dels ser vi det i form av at dislokaliserte identiteter forsøkes gitt nye stedlige forankringer (Olwig and Hastrup 1997).

Stedstilhørighet er imidlertid ikke noe en "har", gitt en barndom eller en serie opplevelser med tilknytning til et bestemt sted som kan danne grunnlag for stedlige erindringsbilder. Som Appadurai (1995) har påpekt, er den stedlige dimensjonen i folks identitetskonstruksjon noe som *produseres*, for eksempel ved hjelp av bestemte overgangsritualer som markerer innlemmelse i det lokale fellesskap, seremonielle feiringer av lokale minnedager, eller gjenskaping av stedets fortid i form av historiske forestillinger (Gustafsson 2000). Og

videre: Den romlige dimensjonen i folks virksomhetsfelt er noe som kontinuerlig markeres gjennom produktiv bearbeiding av landskapet, bygging og riving av materielle strukturer som hus og veier, fysisk markering av grenser, osv. (Appadurai 1995: 206). Fysiske kjennetegn påført landskapet blir tegnmateriale for symbolisering av lokal identitet, markering av grenser mellom *oss* og *de andre*.

Jeg skal ikke her gå nærmere inn på den omfattende diskusjonen av "røtter" og "føtter", en diskusjon som tilsynelatende har antatt en tilnærmet idealtypisk, for ikke å si ideologisk form, der noen finner det nødvendig å ta et oppgjør med det de betrakter som en romantisering av "hjemsted" og "røtter" som identitetsgrunnlag, og hevder at mobilitet er et mer naturlig kjennetegn på det moderne mennesket (eller for den del på mennesker til alle tider). Etter min oppfatning har denne diskusjonen til dels preg av å essensialisere kulturelt definerte identitetsforståelser. Det er jo faktisk slik at mange mennesker knytter sin identitet primært til sted og opphav, mens andre knytter den til individuelle kjennetegn på hvem de er som sosial person, eller kanskje helst til en kombinasjon av slike tilskrevne og oppnådde kjennetegn. Det kan antagelig hevdes at kombinasjoner – og brytninger – mellom et tilskrevet og et oppnådd grunnlag for identitetskonstruksjon er en grunnleggende dynamikk i sosialt samspill til alle tider. Med en tilskrevet identitet menes da en sosial tilhørighet som er basert på kollektive kjennetegn som kjønn, alder, slektskap, etnisitet og altså stedstilhørighet, mens en oppnådd identitet er en sosial posisjon ervervet gjennom en individuell karriere. Det finnes antagelig ingen samfunn som er utelukkende basert på det ene eller det andre av disse kriteriene for bestemmelse av individers sosiale identitet.

Stedlige fellesskap

Så langt det unike stedet, med egenskaper som bare kan verdsettes av enkeltindividet, og som inngår i enkeltindividets opplevelse og erindring av seg selv som enestående. Men steder er også rom for lokale fellesskap, de utgjør rammen for fellesopplevelser og referansepunkter for en lokal befolknings gjensidige identifisering som "innfødte". Det har å gjøre med erindringsbilders sammenkobling av rom og tid. Slike erindringsbilder er samtidig både individuelle og kollektive. Siden de har en lokal referanseramme, kan individuelle erfaringer og erindringer utveksles og kommenteres i kommunikasjon med andre som en deler denne referanserammen

med. Rodman (1992:647) innfører begrepet "multilokalitet" som betegnelse på det fenomen at denne referanserammen "...shapes and expresses polysemic meanings of place for different users." Perspektivet er en parallell til Cohens (1985) grunnleggende poeng at det lokale samfunns avgrensning må forståes symbolsk: folk skaper fellesskap gjennom å kontrastere seg til andre, og stedlige fellesskap symboliseres gjennom oppfatninger om forskjellighet til naboen. Men grensene er ikke objektive, de formuleres i forhold til hendelser og anledninger. Forskjellige hendelser og anledninger kan gi grunnlag for å trekke forskjellige grenser og slik innskrenke eller utvide lokale fellesskap. Steder oppleves individuelt og forskjellig, men blir felt for diskurser om individuell og kollektiv identitet ved at både innhold (hendelser som utspiller seg lokalt) og grenser (hvem hendelsene angår) gjøres til gjenstand for meningsutveksling og kommentar.

Jeg kan gi et eksempel på dette hentet fra mitt første feltarbeid som hovedfagsstudent. Jeg studerte de lokalpolitiske virkningene av kommunesammenslåing i en av landets minste kommuner, et lite tettsted i Nord-Norge (Thuen 1969, 1997). Stedet hadde hatt en sentral beliggenhet med handelsmessige og administrative funksjoner for sin region i flere hundre år, takket være gunstige sjøverts forbindelser og en driftig handels- og håndverkerstand. Økonomisk sett var det ingen tvil om at stedet eksisterte i et symbiotisk fellesskap med sitt omland (en funksjon som imidlertid ble kraftig redusert på 1950-60 tallet som en følge av at landverts forbindelser ble utbygd og et nærliggende tettsted ble åsted for etablering av storindustri). Men i lokalpolitisk forstand var man opptatt av å hegne om sin uavhengighet. Det var unison motstand mot planen om sammenslåing med nabokommunene, et prosjekt som var et ledd i sentralmyndighetenes rasjonaliseringsbestrebelse i første halvdel av 1960-tallet. Forslaget ga startskuddet for en massiv lokalpatriotisk mønstring. Partipolitiske sympatier kom med ett i annen rekke, her gjaldt det å motvirke at kommunestyreflertallet havnet utenfor tettstedet. Mitt feltarbeid falt sammen med valgkampen og valget til den andre kommunestyreperioden etter sammenslåingen. Det første valget hadde tettstedet tapt: Kommunestyreflertallet var havnet hos "de andre", og kommunesenteret var flyttet til den tidligere nabokommunen. Nå gjaldt det å vinne tilbake det tapte. Det lyktes man med: Det forrige tapet ga et overbevisende grunnlag for lokalpatriotisk mobilisering for stryking av kandidatene fra de andre

delene av storkommunen og kumulering av egne. Stedstilhørighet ble imperativ status, overordnet andre slags lojaliteter. Styreflertallet ble gjenerobret. Men det neste valget tapte man. Det var tydeligvis lettere å mobilisere til motstand enn til forsvar.

Eksemplet er neppe enestående. Det viser at den kollektive stedlige identiteten trenger anledninger for å bli transformert fra en doksisk forestilling til et reflektert og handlingsskapende symbol (Bjerkli 1998). Den stedlige identiteten blir premiss for organisert atferd når stedet står i fare for å bli "erobret" eller degradert. I langt større målestokk og med en langt sterkere følelse av skjebnefellesskap ble nasjonen styrket ved den tyske okkupasjonen. Dersom tapet medfører en kollektiv fordrivelse, kan stedet anta en mytisk dimensjon som det tapte utopia.

Dette perspektivet knytter altså sted og tid sammen som grunnlag for utforming av lokal identitet gjennom opplevelse av fellesskap i form av felles opplevd fortid. Ved at stedet er unikt for dets beboere i den forstand at de deler en opplevelse av tilhørighet, manifestert i felles kodifiseringer av stedlige kvaliteter, skapes det et grunnlag for tilskrivelse av felles identitet. Ofte er det slik at denne felles identiteten først oppleves ved avstand i tid og/eller rom. Bevisstgjøring og selvrefleksjon omkring egen identitet skjer gjerne ved kontrastering. Det er ofte når folk møtes *andre steder* at deres felles sted blir gjort relevant for gjensidig tilskrivelse av felles identitet, og det er når de møtes *i ettertid* at deres felles opplevelser fra stedet kan utveksles i form av erindringer preget av gjenkjennelse. *Les pieds noir* i Sør-Frankrike har bygd opp et fellesskap av etnisk karakter utelukkende på bakgrunn av sin fortid i Algerie, stedet de måtte flykte fra i 1961. De dyrker minnene i form av fortellinger, oppkalling av nye steder med navn fra fortidens steder, tilberedning av matretter, osv. Slik fremkalles minnene gjennom bilder, smaker, lukter (Rudi 2001).

Mange har opplevd at et tilfeldig møte med en sambygding eller et bysbarn i fremmede omgivelser kan gi et helt annet grunnlag for å utvikle en gjensidig relasjon enn om møtet hadde skjedd rutinemessig på det felles hjemstedet. På tilsvarende vis er det blitt populært å knytte relasjoner til en felles stedlig fortid ved å arrangere stevner, festivaler, slektstreff eller andre former for "reunions" for utflytterne, som på denne måten kan få anledning til å feire sin lokaltilhørighet i mer eller mindre ritualiserte former. Bjerkli (1995)

hevder at det omseggripende festivalfenomenet, gjerne i form av sommerarrangementer, er et modernitetstegn nettopp ved at lokale tradisjoner revitaliseres slik at deltakerne gis anledning til å kombinere en moderne, mobil tilværelse med en stedbundet tilhørighet for en avgrenset periode.

Dette perspektivet, som altså vektlegger romlig forankring som ett av mange mulige grunnlag for gjensidig identitetstilskriving, ligger et godt stykke fra den oppfatningen at kulturer kan beskrives objektivt som romlig avgrensede fellesskap av kunnskapsforståelser, symboler eller sosiale og materielle tilpasningsformer. Forestillingen om at kulturer er homogene og avgrensbare størrelser i et landskap og kan beskrives objektivt, dvs. uavhengig av medlemmenes subjektive forståelser av hva som hører sammen og hva som atskiller seg, har lite for seg. Dette perspektivskiftet er viktig for å etablere et skille mellom hva som er kulturelt konstruerte selvforståelser på den ene siden, og hva som er fruktbare analytiske perspektiver for å gjøre det mulig å sammenligne slike forståelser, på den andre siden. Vi bruker ofte begrepsparet "emisk" og "etisk" som betegnelse på dette skillet. Den emiske forståelsen dreier seg her om hvordan folk i en gitt kulturell kontekst forstår sin identitet, og her finner vi ofte at det konstrueres grenser av romlig karakter mellom *oss* og *dem*. Steder er gode å tenke med for å lage slike kategoriavgrensninger. Den etiske forståelsen innebærer i denne sammenhengen at vi må utvikle begreper for å forstå hvordan slike avgrensninger skapes og nedbrytes, manipuleres med, idealiseres eller avvises i samhandling mellom mennesker (jfr. Barth 1994, Cohen 1985). I emisk forstand kan folk ha selvoppfatninger preget av "føtter" eller "røtter", og de opplever ofte også dilemmaer i forholdet mellom slike motsetningsfylte konseptualiseringer av identitet. I etisk forstand må vi ha analytiske redskaper for å fange slike identifiseringer og dilemmaer, og da kan vi ikke på forhånd gi den ene eller den andre selvoppfatningen forrang.

Det hellige stedet

Jeg har nevnt forestillingen om "hjemstedet" som eksempel på en på samme tid individuell og kollektiv konseptualisering av det unike stedet. Det er også andre måter det unike stedet kan anta en identitetsskapende eller identitetsbekreftende karakter. *Det hellige stedet* er kanskje det fremste eksemplet. Mange religioner har slike

steder som representerer helt sentrale symboliseringer av deres religiøse fundament. Det er nok å nevne Mekka, Peters-plassen eller Klagemuren og Tempelhøyden i Jerusalem. Ved å valfarte til slike steder skapes en følelse av å få del i den hellighet de representerer. Valfarten gir anledning til en form for individuell innlevelse og oppløsning i et felles religiøst kollektiv. Stedets hellighet er gjerne knyttet til helt bestemte hendelser av grunnleggende sakral betydning, og *tilstedeværelsen* kan oppheve avstanden i tid til slike hendelser: en opplever at "det var her det skjedde" (Eriksen 2001). Andre unike steder symboliserer det geografisk særegne, som Galdhøpiggen, Nordkapp, Klippene ved Dover, eller det kan være spesielle historiske byggverk, arkeologiske funnsteder, osv. Også dette er valfartssteder, jfr. de "visittkort" som besøkende etterlater seg, for eksempel i form av innrissede navnetrekk og datoer for besøket, små steinpyramider og lignende. Den symbolikken som ligger i det å sette spor etter seg på slike steder, kan kanskje oppfattes som et uttrykk for individets behov for å innskrive seg i noe tidløst, for å få delaktighet i et kollektivt minne.

Kampen om stedets identitet

Alle steder gjennomgår forandringer. Hva skjer når det unike stedet, "mitt sted" eller "vårt sted", endrer karakter? I Tromsø som mange andre steder skaper planer om endring sterke følelser hos deler av befolkningen. Typisk i så måte er striden omkring høyhusbebyggelse eller veiutbygging som krever riving av gammel bebyggelse. Tilhengerne av modernisering blir karakterisert som vandaler, og tilhengerne av bevaring som fortidsromantikere. Inngrepene i det urbane landskapet oppleves som at stedet taper sitt særpreg, forbindelseslinjen bakover til fortidens by blir brutt, og dermed også til de erindringer som ellers kan fremkalles gjennom gjensynet med stedet. Byfornyerne på sin side hevder at moderniseringen peker fremover mot en urbanitet som definerer byen på linje med andre steder preget av dynamisk endring. Riving og fornyelse bidrar med andre ord til en omdefinering av stedet fra det unike til det felles. Byen innskrives i en kategori av steder som deler kjennetegn på modernitet, rasjonalitet, funksjonalisme, globalitet. I dypeste forstand kan en altså hevde at konflikten mellom bevaring og riving/fornyelse dreier seg om ulike identifiseringsmåter: På den ene siden et *vi* definert gjennom felles tilknytning til det spesifikke, unike stedet, på den andre

siden et *vi* på linje med andre *vi* i et globalt rom preget av modernitetens oppheving av det stedlig spesifikke.

Kampen om stedets identitet tar også andre former. I det nordnorske landskapet kommer etniske kontraster til uttrykk gjennom ulik definering av steder. Mange steder har en fortid som står i kontrast til dagens fremtredelsesform. De har mistet sin annerledeshet, sett i lys av nåtidens fornorskede forståelsesform. De samiske stedsnavnene er fortrenget, iallfall fra det offentlige rom. Forsøkene på å gjeninnføre dem vekker motstand. Kåfjord er blitt det herostratiske eksemplet på den lokale konflikten om stedets etniske identitet. Myndighetenes velmente likestillingsforsøk m.h.t. samisk og norsk språks offisielle status bygger på en pluralistisk ideologi: Samiske og norske kulturelle uttrykksformer, i særlig rekke språket, bør kunne anerkjennes som likeverdige på steder der befolkningen har ulike røtter og selv ønsker at dette skal anerkjennes. Man kunne si at den er et uttrykk for en offisiell anerkjennelse av den multilokaliteten som Rodman (1992) argumenterer for, en *både/og* stedlig identitet. Man skulle kanskje tro at når stedet blir tildelt en offisiell status som tilhørende den samiske språklovens virksomhetsområde, så er dette en anerkjennelse som er relevant for den samiske delen av innbyggerne, men uten at den dermed fratrer den norske delen deres norskhet (slik fornorskningspolitikken i sin tid fratok samene deres samiskhet). Men en del av innbyggerne på slike steder som Kåfjord aksepterer tilsynelatende ikke en slik *både/og*-definisjon av *sitt* sted. De ser ut til å mene at det i virkeligheten dreier seg om en *enten/eller*-definisjon: Språkloven omdefinerer stedet, og dermed tilsynelatende også dem selv. Dersom de får hjemstedsadresse i en kommune med offisiell samisk status, opplever de at de risikerer å bli oppfattet som samer. Dersom deres barn får kjennskap til samisk språk og kultur gjennom skolens undervisning, står de i fare for å bli "forsamisket". Flere andre eksempler kan tolkes på liknende vis. Etableringen av en samisk fiskerisone i enkelte fjorder i Finnmark og Troms har støtt på motstand fordi man fra lokalt hold motsetter seg at bygda skal defineres som samisk, selv om lokale rettigheter til de nære fiskeressursene lenge har vært et krav. Når det fra Sametingets side argumenteres med at "retten til land og vann" skal være en rett som ikke skal skille individer innen samme område på etnisk grunnlag, virker det som dette argumentet ikke blir hørt av motstanderne av slike rettigheter.

På den annen side ser det ut til at innbyggerne på slike steder med en blandet befolkning meget vel kan leve med en lokalt definert versjon av en både/og-identitet. Mange hevder at de er "litt av hvert", et produkt av "tre stammers møte". Kanskje er dette en måte å uttrykke at man i hvert fall ikke er same. Implikasjonen av dette skulle da være at man i omverdenens øyne er norsk, siden det ikke finnes en "offisiell" blandingskategori. Samer finnes andre steder - i indre Finnmark, der folk snakker samisk og driver reindrift. Mange innbyggere, kanskje flertallet, på slike steder som Kåfjord er derfor ikke spesielt opptatt av å ta del i striden om stedets identitet. De ønsker tilsynelatende ikke et "oppgjør" som kan undergrave steds multilokalitet (Bjerkli og Thuen 1999).

Stedet som kategori

Hittil har jeg drøftet noen sider av *stedet* som symbolisering av det unike, det vil si som grunnlag for en tilskrivning av den formen for identitet som uttrykker "å være identisk med seg selv", enten dette er en individuell eller en kollektiv selvforståelse. I forhold til det unike stedet blir dets innbyggere tilskrevet en felles identitet, de er lik med hverandre i en eller annen forstand, fordi de er fra samme sted. Og når stedets identitet er omstridt, ofte fordi bosetningshistorien forteller om ulike befolkningers annektering av det, kan det medføre at stedstilhørighet som grunnlag for den individuelle identitetskonstruksjonen blir problematisk.

Vi har videre sett at denne formen for steders "identisk-het" kan vedlikeholdes nettopp fordi den er mangetydig, multilokal, og samtidig gjenkjennbar innenfor en lokal diskurs med de meningsberettigede lokale innbyggere som deltakere. Men som vi har sett, blir steder også trukket inn i diskurser om kategoritilhørighet. Slike diskurser handler om hva det er som gjør stedet likt med andre steder av samme kategori. I tilfellet Kåfjord kan en få inntrykk av at de antagonistiske fløyene strides om hvorvidt stedet bør innlemmes i "Norge" eller "Sápmi". Steder oppfattes altså også som representanter for kategorier, de er i en eller annen forstand lik andre steder av samme slag. Slike kategorier kan være kontraster som by og land, kyst og innland, eller landsdeler som Nord-Norge i kontrast til Sør-Norge og Sápmi i kontrast til Norge. Med ujevne mellomrom oppstår det for eksempel en debatt om "nordlendingens" vesen, preget av skarpe kontraster og essensialiseringer. Prototypen

fremhever og karikerer visse trekk, den gir innhold og karakter til en identitet som ellers gjerne kommer til uttrykk gjennom markering av grensen mellom likt og forskjellig, der den fremste uttrykksformen er dialektgrensene. Det er ikke nok at stedstilhørigheten kommuniseres i talespråket, man må også knytte den til et innhold, uttrykt som væremåte og mentalitet. Og igjen møter vi en variant av "Kåfjord-dilemmaet": Mange kjenner seg ikke igjen. Det blir strid om hvilken kategori stedet skal innlemmes i.

I vår nasjonale sammenheng er det antagelig dikotomien by-land som er den vanligste identifiseringsgrunnlaget for sosial tilhørighet. Denne urban/rural-kontrasten har som kjent en lang historie som kan stilles opp i en serie uttrykksformer:

Urbanitet

Gesellschaft
uoversiktlig
pluralisme
innovasjon
maktsentrum
kulturelt hegemoni
global
kultur
osv.

Ruralitet

Gemeinschaft
oversiktlig
homogenitet
tradisjon
marginalitet
"provinsialisme"
nasjonal
natur
osv.

Det er liten tvil om at det har vært og er det urbane sentrum som har definisjonsmakten her. Det har selvfølgelig med klasse i både økonomisk og politisk forstand å gjøre. Den økonomiske eliten og de politiske makthaverne har gjerne befunnet seg i byene. Men opprøret har også en historisk tradisjon å se tilbake på, fra bondeopprør og strilekriger til EU-motstand. Vi kunne stille spørsmålet om hva det er som får de rurale identiteter til å tilrive seg makten til å definere seg selv uavhengig av den urbane elitens kategoritilskrivning. Det tvetydige i dikotomien er ellers også et viktig historisk fenomen. Den norske nasjonalismen er, som de fleste andre lands, tuftet på en forestilling om historisk kontinuitet som har vært bevart "i de indre bygder", nettopp fordi man har sett dem som relativt sett mer uberørt av påvirkninger utenfra. Det nasjonale prosjekt var et urbant kulturelite-prosjekt som fant det kulturelle innholdet for sitt

ideologiske foretagende i periferien, i bygde-Norges dialekter, musikk, dans, klesdrakter, muntlige tradisjoner, osv.

Det forestilte fellesskap

I forbindelse med nasjonale markeringer som kongeparets reiser i Nord-Norge (se Marit Hauans artikkel) og Lillehammer-OL er en rekke steder blitt utvalgt til å presentere seg for nasjonen. Hva slags forestillinger om steders identitet er det som kommer til syne ved slike spesielle anledninger? Et team av antropologer med Arne Martin Klausen i spissen tok for seg den såkalte Fakkelfstafetten som ble arrangert som opptakt til Lillehammer-OL i 1994 (Klausen et al. 1995). Gjennom tablåer, forestillinger og debatter blir det produsert en serie stedlige selvforståelser. Utgangspunktet var nettopp å markere det unike ved stedet, men fremstillingene bar preg av at stedspresentasjonene også dreide seg om å vise hvem *vi* er i betydningen hvilken kategori vi identifiserer oss med og ønsker at andre skal identifisere oss med. Markeringsformene kan inndeles i fire prototyper. Det er for det første den slags særpreg som lar seg innlemme i et fellesskap på et høyere trinn i et felles verdi- eller begrepshierarki. Det gjelder stort sett de regionale identitetene i Norge: Vi er forskjellige som vestlendinger, trøndere og nordlendinger, men vi er samtidig like som nordmenn. Vi har et forestilt nasjonalt fellesskap (Anderson 1996). Men hvor store forskjeller tåler dette fellesskapet? Det finnes forskjeller av en slik art at de ikke lar seg innordne under en felles overordnet kategori. Det er gjerne slik vi forestiller oss etniske forskjeller. De er komplementære, det vil si at det ikke finnes noe større "sted" der de kan møtes og se hverandre som varianter av samme slag. Den samisk-norske dikotomien er neppe fullt ut av denne karakter. Det er for eksempel rimelig å anta at folk i Kautokeino under den tyske okkupasjonen følte seg som tilhørende et nasjonalt norsk fellesskap. Det er rimelig å anta at i forhold til nasjonale symboler som kongehuset føler man seg også "norsk". Også samene i indre Finnmark feirer 17. mai. Svært få samer er talsmenn for en samisk separatisme, selv om mange ønsker en eller annen form for stedlig/regionalt samisk selvstyre. Det finnes altså et forestilt fellesskap som omfatter samer og nordmenn, men det kan antagelig bare gjøres relevant ved bestemte seremonielle anledninger. Vi kunne si at den komplementære identiteten er relasjonell og kontekstuell: Det kommer an på hvem man

sammenlignes med, for hvilket formål og ved hvilken anledning. Men det forestilte fellesskapet mellom samer og nordmenn er likevel av et annet slag enn det forestilte fellesskapet som forener vestlendinger og østlendinger. Den siste type fellesskap trenger neppe bestemte seremonielle anledninger for å komme til uttrykk.

“De tre stammers møte” er et metaforisk uttrykk for en århundrelang prosess som har generert ulike lokale konstellasjoner av forholdet mellom steder og befolkningskategorier. Dette møtet kan selvsagt ikke sees uavhengig av at det også har vært en dominerende kategori av nordmenn – ikke nødvendigvis den lokale norske allmuen av bønder og fiskere, gruve- og fabrikkarbeidere – men den norske øvrigheten som etter hvert kom til å definere norskhet som det dominerende og det moralsk og verdimesig sett etterstrebbelsesverdige identitetsgrunnlag. “De tre stammers møte” er kanskje derfor helst et noe forskjønnende uttrykk for en påstått stedlig pluralisme, der de ulike “ingredienser” har fått utfolde seg i likebyrdig samspill med hverandre. I Fakkelfstafett-sammenheng var dette likevel en av flere stedlige identitetskonstruksjoner (Klausen et al. 1995).

Oppsummering

Jeg åpnet denne artikkelen med det enkle poenget at både steder og personer tildeles egennavn. Samtidig som begge er oppfattet som unike, blir de også kategorisert i forhold til preskriptive forestillinger om likhet med andre av samme slag. Vår sosiale identitet er bygd på begge disse grunnpilarene. Stedet er unikt i kraft av individets opplevelse og erindring om det og i kraft av sin naturgitte særegenhet. Det finnes ikke to like steder, verken i individers forestilling om dem eller i deres objektive manifestasjon. Men steder brukes samtidig som grunnlag for tilskrivning av sosial identitet, altså tilhørighet i en kategori av “innbyggere”. Hvorvidt det er de stedlige kjennetegnene ved sosiale personer som fremstår som de mest grunnleggende for deres sosiale identitet, er ikke noe spørsmål det kan gis noe entydig svar på. Hva som velges ut som signifikant for identitetstilskrivning, vil variere situasjonelt og relasjonelt. Men konflikter over hvordan steder skal kodifiseres i forhold til for eksempel etnisk tilskrivning, eller hvordan stedstilhørighet skal gjøres relevant for personkonstruksjon, for politisk eller kulturell mobilisering, for seremonielle anledninger, osv., viser at selv

modernitetens og globalismens frigjøring fra det stedbundne som imperativt grunnlag for identifisering er begrenset. Steder er fremdeles "gode å tenke med". Moderne, nykonstruerte steder kan være like meningsbærende identitetssymboler som steder med en stabil befolkning med lange lokale aner. Den moderne jet-set eliten har også sin Aker Brygge.

Litteraturreferanser

- Anderson, Benedict (1996). *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Appadurai, Arjun (1995). "The production of locality." I Fardon, Richard (ed.): *Counterworks. Managing the diversity of knowledge*. London & New York: Routledge.
- Barth, Fredrik (1994). "For en større naturalisme i begrepsfestingen av samfunn." I Barth, Fredrik, *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerkli, Bjørn (1995). "Identitet og stedstilknytning – om kulturarrangementer som identitetsmessige uttrykk." I G. Arnestad (red.): *Kultur og regionalutvikling*. Oslo: Tano.
- Bjerkli, Bjørn (1998) "People-nature relations, local ethos and ethnic consciousness." Paper presented at the Baltic-Scandinavian Research Workshop "Uses of nature: towards an anthropology of the environment". Tartu, Estland.
- Bjerkli, Bjørn og Trond Thuen (1999). "Lokalt eller nasjonalt? Divergerende diskurser om legitimering av rettigheter." *Norsk antropologisk tidsskrift*, 10 (3-4): 179-192.
- Cohen, Anthony P. (1985). *The symbolic construction of community*. London and New York: Tavistock Publications.
- Eriksen, Anne (2001). "'Omsuset af erindringer..' Om dialogen mellom historie og minne." I Thuen, Trond (red.): *Fortidsforståelser*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. Under utgivelse.
- Gustafsson, Lotten (2000). "Globala teckenspel och lokalpatriotiska drömmar: Identitetslekar under Medeltidsveckan på Gotland." I Mathisen, Stein R. (red.): *Kulturens materialisering: identitet og uttrykk*. Kulturstudier nr. 13. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johanssen, Kjell Chr. (1980). *Johan Borgen*. Oslo: Gyldendal.
- Klausen, Arne Martin, O. A. Berkaak, E. K. Aslaksen, R. Puijk, I. Rudie og E. Archetti (1995). *Fakkelfstafetten – en olympisk ouvertyre*. Oslo: Ad Notam Gyldendal/Posten.
- Olwig, Karen Fog and Kirsten Hastrup (eds.) (1997). *Siting Culture. The shifting anthropological object*. London: Routledge.
- Rodman, Margareth. C. (1992). "Empowering place: Multilocality and multivocality." *American Anthropologist* 94 (3).
- Rudi, Kathrine H. (2001). Forvaltning av identitet blant *Pieds noir* i Sør-Frankrike. (Foreløpig tittel). Hovedoppgave i sosialantropologi, under arbeid.

- Thuen, Trond (1969). Kommunalpolitikk og lokale motsetninger. En undersøkelse av politiske strategier som følge av kommunesammenslåing. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Bergen. Stensil.
- Thuen, Trond (1997). "To perspektiver på studiet av lokale samfunn." I Fossåskaret, Erik, O. L. Fuglestad og T. H. Aase (red.), *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.

